

DUBLYAJ TARJIMASINING LINGVISTIK MUAMMOLARI

Sadullayeva Shaxrizoda,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universitetining tarjima nazariyasi va amaliyoti fakulteti 4bosqich talabasi.

Anotatsiya: *Ushbu maqolada filmlar, seriallar va multfilmlarni o'zbek tiliga dublyaj qilish jarayonidagi asosiy lingvistik, madaniy hamda texnik muammolar yoritiladi. Murojaat shakllari, iboraviy moslashtirish, nutq tezligi, sinxronlashtirish, qo'shiqlar tarjimasi va dublyaj jarayonida ishtirok etuvchi mutaxassislar faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, dublyaj tarjimonining vazifalari hamda mazmunni buzmasdan ovoz berishga mos matn yaratish uchun zarur kompetensiyalar ko'rib chiqiladi.*

Kalit so'zlar: *dublyaj, audiovizual tarjima, lingvistika, madaniy moslashuv, izoxroniya, iboralar tarjimasi, murojaat shakllar*

XIX asr oxiri kino san'ati paydo bo'lishi bilan audiovizual mahsulotlar nafaqat omma uchun ko'ngilochar vositaga aylandi, balki g'oyalarni yetkazish, reklama, badiiy ifoda va turli xil ma'lumotlarni tarqatishning samarali usullaridan biri sifatida shakllandi. Filmlar, televizion dasturlar, hujjatli filmlar, multfilmlar va videolavhalar chegaralarni kesib o'tib, turli madaniyat va tillarga mansub auditoriyaga yetib bordi.

Biroq tomoshabinlarning barchasi asarlarni yaratuvchi mo'ljallagan tilida tushunmaydi. Shu sababli global auditoriyaga mo'ljallangan audiovizual mahsulotlar uchun tarjima jarayoni hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Dublyaj esa ushbu tarjima turlarining eng murakkab va ko'p bosqichli ko'rinishlaridan biridir.

Dublyaj tarjimasini oddiy yozma tarjimadan ajratib turadigan asosiy omillardan biri - tillar orasidagi grammatik va madaniy farqlardir. Masalan, ingliz tilidagi yagona "you" olmoshi o'zbek tilida ijtimoiy mavqe, hurmat yoki yaqinlik darajasiga qarab "sen" yoki "siz" shakliga tarjima qilinadi.

To'g'ri murojaat shaklini tanlashda tarjimon:

- *personajlarning munosabatini,*
- *yosh farqini,*
- *ijtimoiy mavqeini,*
- *sahna ohangini*

to'g'ri baholashi kerak. Aks holda personaj xarakteri o'zgarib ketishi yoki sahnaning mazmuni buzilishi mumkin.

Iboralar va madaniy moslashtirish. Ingliz tilidagi ko'plab iboralar o'zbek tilida so'zma-so'z mavjud emas va ularning ma'nosi ko'pincha faqat madaniy kontekst orqali tushuniladi. Masalan, "you are welcome" iborasi turli vaziyatlarda turlicha ma'no kasb etishi mumkin. Ba'zan u minnatdorlikka oddiy javob bo'lib, "arzimaydi", "hech gap emas" kabi ma'nolarni beradi, boshqa holatlarda esa taklif yoki ruxsat berishni anglatadi. Agar tarjimon iborani so'zma-so'z tarjima qilsa, uning asl pragmatik vazifasi yo'qolib, mazmun noto'g'ri talqin qilinishi ehtimoli yuqori. Shu sababli iboraviy tarjimada madaniy moslashtirish alohida ahamiyat kasb etadi. Tarjimonning vazifasi matndagi so'zlarning tashqi shaklini emas, balki ularning ma'no yukini, nutq vazifasini va muhitga xos ohangini tabiiy va ravon tarzda o'zbek tiliga ko'chirishdan iborat. Madaniy moslashtirilgan tarjima nafaqat mazmunni to'g'ri yetkazadi, balki matnning o'zbek o'quvchisi uchun tabiiy eshutilishini ta'minlaydi.

Nutq tezligi va vaqt cheklovi. Dublyaj tarjimasining eng muhim texnik talablaridan biri — izoxroniya, ya'ni tarjima jumlasining davomiyligi ekrandagi asl jumlagacha teng bo'lishi. Ingliz tilidagi qisqa va ixcham jumlar o'zbekchada odatda uzunroq bo'lgani uchun tarjimon ularni soddalashtirishi, mazmunga zarar yetkazmagan holda qisqartirishi kerak. Bularni amalga oshirish uchun matnni biroz ixchamlashtirish, ortiqcha so'zlarni olib tashlash yoki qisqaroq sinonimlardan foydalanish, soddagrammatik qurilmalarni tanlash mumkin.

Bolalar filmlari, ayniqsa musiqali epizodlar mavjud bo'lgan kartinalarda qo'shiqlarni tarjima qilish va dublyaj jarayoni tarjimon uchun alohida murakkablik tug'diradi. Buning sababi shundaki, qo'shiq matni oddiy dialog emas — u ohangga mos bo'lishi, ritmga tushishi, qofiya saqlanishi va shu bilan birga mazmun buzilmasdan yetkazilishi kerak. Ba'zan tarjima so'zma-so'z to'g'ri bo'lsa ham, musiqa bilan uyg'unlashmagani bois tabiiy eshitilmaydi. Katta musiqali filmlarda odatda alohida lirik matn yozuvchilari ishlaydi, ammo kichik epizodlar yoki animatsion loyihalarda bu vazifa ko'pincha tarjimonning o'z zimmasiga tushadi. Shuning uchun bunday tarjima jarayoni tarjimondan nafaqat til bilimini, balki badiiy tasavvur, ritmni his qilish va musiqa bilan ishlash ko'nikmalarini ham talab etadi. Masalan, “Moana” animatsion filmidagi mashhur qo'shiq o'zbekcha talqinda musiqaga mos qilib butunlay qayta ishlangan. Asl qo'shiqdagi Moananing ichki kurashi va dengizga intilish kayfiyati so'zma-so'z tarjima qilinmagan, balki ritm va ohangga mos ravishda, o'zbek tilida tabiiy eshitiladigan poetik ifodalar bilan berilgan. Tarjimon ba'zi tasviriyl iboralarni qisqartirgan, ayrimlarini esa o'zbek madaniyati uchun tabiiyroq ekvivalentlar bilan almashtirgan. Natijada qo'shiq ham mazmunan tushunarli, ham musiqiy jihatdan uyg'un, ham bolalar uchun quloqqa yoqimli shaklga keltirilgan. Bu kabi misollar shuni ko'rsatadiki, musiqiy tarjimada so'zlarning shaklini emas, balki ularning ritmik, emotsional va sahnaviy vazifasini to'g'ri ko'chira olish tarjimonning eng muhim mahoratidir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, audiovizual mahsulotlarning global miqyosda tarqalishi va turli tillarda tomoshabinlarga yetib borishi tarjima va dublyaj jarayonining ahamiyatini yanada oshirdi. Dublyaj — bu nafaqat matnni boshqa tilga o'tkazish, balki sahna vaziyati, obrazlar xarakteri, nutq ohangi va texnik cheklovlarni hisobga olgan murakkab ijodiy jarayon. Tarjimon til o'ziga xos grammatik va madaniy farqlarni hisobga olib, murojaat shakllari, iboraviy birliklar, izoxroniya va nutq ritmiga moslashni amalga oshirishi kerak. Shu bilan birga, matnning ma'nosi va sahna vazifasi buzilmasligi, auditoriya uchun tabiiy va tushunarli bo'lishi ham muhimdir. Tarjima jarayonida tarjimonning roli keng va

ko‘p qirrali: u lingvist, madaniyatshunos, dramaturg va ijodkor sifatida ishlaydi. U nafaqat so‘zlarni ko‘chiradi, balki asarning emotsional yukini, obrazlarning ichki dunyosini va madaniy kontekstini yangi tilga moslab yetkazadi. Shu jihat bilan dublyaj tarjimasi oddiy tarjimadan ancha murakkab bo‘lib, yuqori malaka, ijodiy fikrlash va texnik tayyorgarlikni talab qiladi. Sifatli audiovizual tarjima va dublyaj mahsulotlarning badiiy qiymatini saqlab qolish, global auditoriyaga tushunarli va ta’sirchan yetkazilishiga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat tarjimaning texnik va lingvistik tomonlarini, balki madaniyatlararo ko‘prik yaratish, auditoriya bilan samarali muloqot qilish imkoniyatlarini ham o‘zida mujassamlashtiradi. Shu sababli dublyaj va audiovizual tarjima zamonaviy media va kino san’atining ajralmas, mas’uliyatli va ijodiy jihatdan talabchan yo‘nalishi sifatida qaraladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Chaume F. *Audiovisual Translation: Dubbing*. – Manchester : St. Jerome Publishing, 2012. – 304 p.
2. Díaz Cintas J., Remael A. *Audiovisual Translation: Subtitling*. – London : Routledge, 2021. – 280 p.
3. Nida E. A. *Language, Culture, and Translating*. – Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 1993. – 190 p.
4. Venuti L. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. – London : Routledge, 2017. – 370 p.
5. Xolmirzayev A. Audiovizual tarjima va dublyajning lingvomadaniy xususiyatlari // Tarjima masalalari : ilmiy maqolalar to‘plami. – Toshkent, 2021. – B. 45–52.